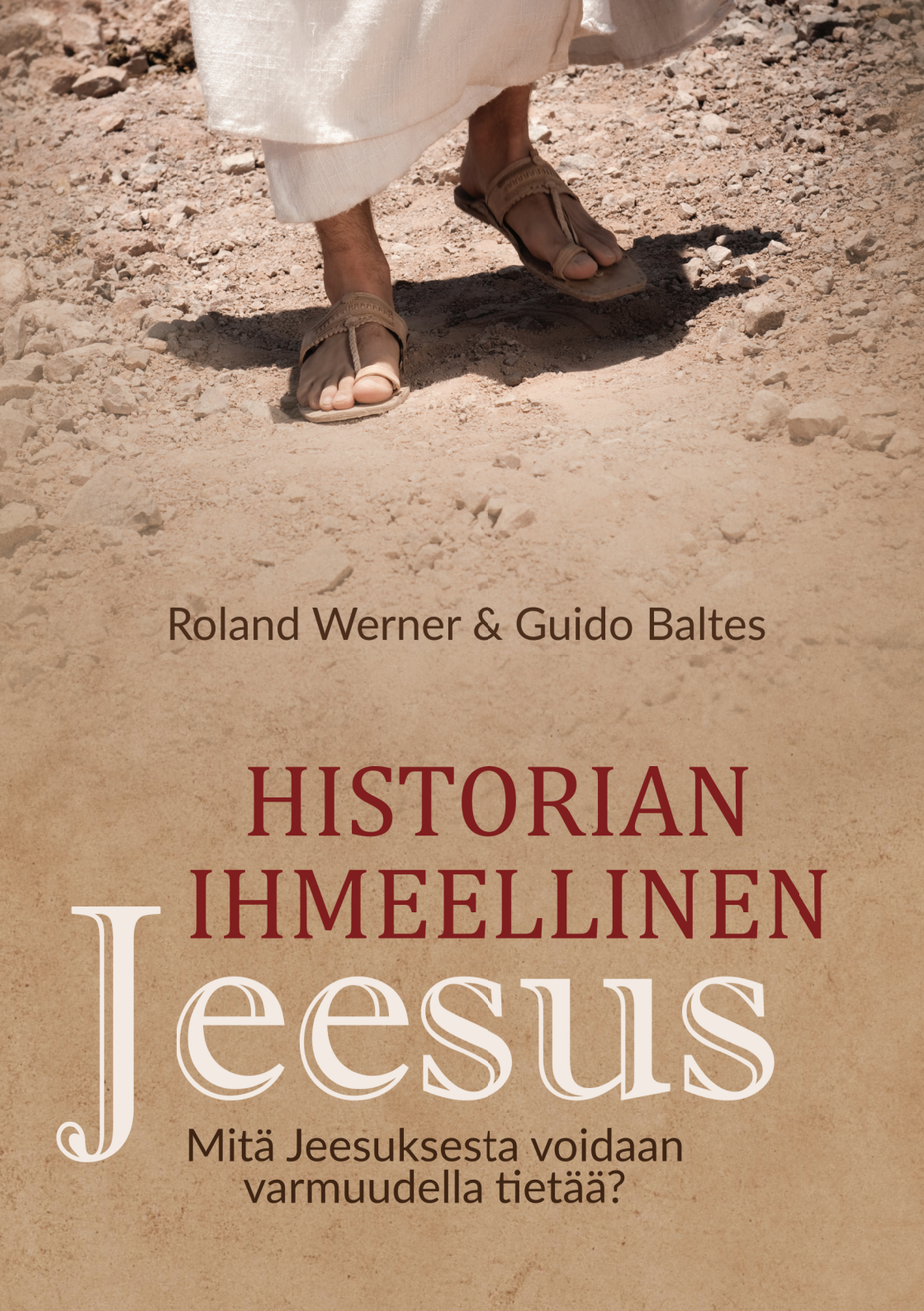

A photograph of a person's lower legs and feet, wearing white robes and simple sandals, standing on a dry, rocky, and dusty ground. The person's shadow is cast on the ground to the right. The image serves as the background for the book cover.

Roland Werner & Guido Baltes

HISTORIAN
IHMEELLINEN
Jeesus

Mitä Jeesuksesta voidaan
varmuudella tietää?

HISTORIAN IHMEELLINEN JEESUS

HISTORIAN IHMEELLINEN JEESUS

Roland Werner & Guido Baltes

Alkuperäisteos: *Roland Werner & Guido Baltes, Faszination Jesus. Was wir wirklich von Jesus wissen können*, 8. painos 2023
Spacecontrol Verlag ©

Suomennos: Sirkka Perälä 2024

Kielenhuolto, kustannustoimitus ja taitto: FT Sari Eskola

Kustantaja: BoD · Books on Demand GmbH, Helsinki, Suomi
Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-7278-2

SISÄLLYSLUETTELO

SUOMENTAJAN ALKUSANAT	6
ESIPUHE	7
1. JEESSUS – MYYTIT JA TARINAT	10
2. JEESSUS – HISTORIAN VALOSSA	28
3. JEESSUS – KIEHTOVA JA KIINNOSTAVA	55
4. JEESSUS – JYRKKÄ JA UHKAROHKEA	82
5. JEESSUS – PUOLESTA VAI VASTAAN?	110
6. JEESSUS – RISTI JA HAUTA	141
7. JEESSUS – YLÖSNOUSEMUS JA UUSI ELÄMÄ	170
8. TAIVAALLINEN JEESSUS	197
9. JEESSUS – TÄNÄÄN JA HUOMENNA	213
LIITE	
1. Miten luotettava on Jeesusta koskeva aineisto?	222
2. Keiden kirjoittamia evankeliumit ovat?	236
3. Onko muita evankeliumeja?	255
4. Kertovatko Qumranin kääröt Jeesuksesta uutta?	266
5. Mitä Raamatun ulkopuoliset lähteet kertovat Jeesuksesta?	277
YHTEENVETO	299

SUOMENTAJAN ALKUSANAT

Yhä edelleen Raamatun todenpohjaisuutta haastetaan, esimerkiksi väittämällä sen tekstiä sekä sensuroiduksi että sepitteenksi. Jeesukseen tai Hänen olemassaolonsa voidaan jotenkin kyllä uskoa, mutta Hänet nähdään usein hyvin yksipuolisesti. Näihin kysymyksiin *Historian ihmeellinen Jeesus* -kirja vastaa faktapohjaisesti, painopisteenä Uusi testamentti ja Jeesuksen elämä. Lukijalle piirtyy Jeesuksesta ja Hänen ajastaan monipuolinen kuva.

Vanhan testamentin lainaukset on otettu *Raamattu kansalle -käännöksestä* (v. 2012). Uuden testamentin lainaukset ovat puolestaan Suomen Piiphiaseuran *UT2020-käännöksestä*, jollei toisin ole mainittu, sillä se vastaa parhaiten Roland Wernerin omaa dynaamista ja modernia UT:n saksalaista käännöstä *Das Buch* (v. 2009), jota hän on kirjassa käyttänyt. Kaikki sitaatit ovat omia suomennoksiani saksan kielestä, mikäli toisin ei mainita.

Suomennustyössä asiantuntemustaan ovat tarjonneet pastorit Juuso Mäkinen ja Martti Vaahtoranta sekä rabbi Samuel Beniard. FT Sari Eskolan osuus suomenkielisen version toimittamisessa on ollut merkittävä. Kiitos kaikille!

Tampereella elokuussa 2024

Sirkka Perälä

ENSIMMÄISEN PAINOKSEN ALKUSANAT

Miksi kirjoitimme tämän kirjan?

Kahtena viime vuotena olen käynyt luennoimassa Saksan ja Itä-Euroopan yliopistoissa. Jeesusta käsitteleville luennoilleni on rientänyt sankoin joukoin ihmisiä. Kuulijakuntani on koostunut opiskelijoista ja professoreista, kristityistä ja ei-kristityistä, uskovista ja ateisteista.

Liioittelematta voin todeta, että Jeesus on luentojeni aiheista kiinnostavin. Kuka Hän oikeasti oli ja on? Mihin Hän pyrki? Se kiinnostaa ihmisiä edelleen. Sillä Jeesus on vetovoimainen ja kiehtova.

Valitettavasti monet asiaan perehtyneetkin haksahtavat usein pitämään jostain kuulemiaan puolitotuuksia ja sepiteitä Jeesuksesta totena. Niinpä he lukkiutuvat loppuiäkseen torjuntasemiin Jeesusta kohtaan. Siksi teimme tämän kirjan. Se kertoo, mitä todella ja tosipohjaisesti voidaan tietää Jeesuksesta. Se on eräänlainen johdanto, joka kertoo perustiedot Hänestä ja näin johtaa lukijaa itse muodostamaan omat käsityksensä. On jokaisen oma asia, miten hän näitä tietoja hyödyntää.

Siksipä varoitus. Ennakkoluulosi saattavat romuttua, ja voit joutua kysymään itseltäsi: Mikä on oma, henkilökohtainen suhteeni Jeesukseen? Mitä Jeesus tässä ja nyt merkitsee minulle, miten Hän vaikuttaa elämään?

Kirjan sisältö ei ole korkealentoista ja vaikeatajuista tiedettä, jota vain huipputeologit ymmärtävät. Ei, vaan aivan kansantaajuista tekstiä. Selkeys on tavoitteemme. Toki on kerrottu tieteellisistä tutkimuksista paljonkin. Lukuisat kirjallisuusviitteet opastavat kiinnostunutta lukijaa etenemään pidemmälle.

Olemme myös pyrkineet välttämään teologisen kirjallisuuden kardinaalivirhettä, jota tavan takaa näkee – nimittäin sitä, että vaikka uusia ajatuksia kuunnellaan ja ne koetaan kiinnostaviksi, miettimisen ja ehkä keskustelunkin arvoisiksi tai peräti tosiksi, niin silti lopulta piiloudutaan akateemisen pohdinnan taakse. Asiaa ei oikeasti päästetä lähelle, henkilökohtaiseksi. Me emme tee niin vaan annamme henkilökohtaisen vakaumuksemme näkyä. Sillä pohjimmiltaan on kyse siitä, mitä kirjamme luvuissa 1–9 käsitellään: Kuka Jeesus on? Mitä tekemistä Hänellä on meidän kanssamme?

Kirjan loppuosa on hiukan teoreettisempi. Kirjoittajia on kaksi, joten kirjoitus- ja käsittelytapojakin on kaksi. Luvut 1–9 ovat minun, Roland Wernerin, kynästä, ja loppuosa taas on Guido Baltesin kirjoittama. Vaikka meillä on ollut selvä työnjako, olemme käyneet aineiston läpi yhdessä tiiviisti keskustellen, monesti ihan yötä myöten.

Olemme kristittyjä ja kirjoitamme kristittyinä. Olemme kumpikin kohdanneet elävän Jeesuksen Kristuksen. Kilvoittelemme ja pyrimme seuraamaan Häntä päivittäisessä elämässämme. Siksi emme suinkaan ole puolueettomia käsitellessämme Jeesukseen liittyviä asioita. Oikeastaan ei puolueetonta kirjoittajaa voi ollakaan kirjoitettiinpa mistä tahansa. Jeesus on vaikuttanut ja vaikuttaa edelleen meihin syvästi. Hän on kerta-kaikkisen mahtava! Toivomme, että moni lukija saisi henkilökohtaisesti kohdata Jeesuksen. Ja että Hänen kohtaamisestaan aukenisi uusi elämä.

Alkukesällä 1992

Saatesanat uuteen painokseen v. 2023

Mikään kirja ei pysty kertomaan Jeesuksesta kaikenkattavasti. Parhaimmillaankin voidaan tuoda esille vain kokonaisuuden osia, niitäkin nykyajan silmälasien läpi katsottuina. Sille, joka todella haluaa tutustua Jeesukseen, suosittelemme perehtymistä neljään evankeliumiin. Niiden kertomaa ei korvaa mikään muu kirja. Evankeliumien avulla pääsee tutustumaan todelliseen Jeesukseen kaikkein parhaiten.

Jeesus kiehtoo ja kiinnostaa yhä edelleen. Kirjamme ilmentyttyä yhä uusina saksankielisinä painoksina ja tultua käännetyksi venäjäksi, serbiaksi, puolaksi, makedoniaksi ja indonesiaksi, päätimme julkaista uuden saksankielisen painoksen. Päivitimme tekstiä hieman. Olemme aivan varmoja, että kaikki mitä olemme kirjoittaneet Jeesuksesta, pitää paikkansa.

Roland Werner, pääsiäisenä 2023 Saksan Marburgissa.

1. JEEBUS – MYYTIT JA TARINAT

Tahtoisimme tavata Jeesuksen. (1. Joh. 12:21)

Jeesus kiehtoo ihmisiä. Kenestäkään toisesta eivät ihmiset kautta aikain ole olleet yhtä kiinnostuneita. Lukemattomat virret ja laulut kertovat Hänestä. Hänestä on kirjoitettu valtavasti kirjoja. Jeesusta ylistetään sadoilla eri kielillä. Mittava joukko tiedemiehiä tutkii juurta jaksain Hänen elämäänsä ja sitä, mitä Hän sanoi.

Uusi testamentti, joka kertoo Jeesuksen elämästä, on maailman luetuin kirja. Osia Raamatusta on käännetty jo liki 2 000 kielelle. Uusi testamentti on käännetty yli 1 000 kielelle ja koko Raamattu noin 500 eri kielelle.

Kaikkialla luetaan Jeesuksesta: kivikaudelta nykyaikaan siirtyneillä Länsi-Uusi-Guinean ylängöillä ja Papua-Uusi-Guinealla, Singaporen pilvenpiirtäjien luona ja Afrikan suurkaupungeissa, kaukaisissa kylissä Andeilla sekä Euroopan yliopistoissa. Aivan joka puolella on valtavaa kiinnostusta Jeesusta ja kaikkea Häneen liittyvää kohtaan. Jeesus kiehtoo tänään samoin kuin ennenkin.

HÄMMÄSTYTTÄVÄ ILMIÖ

Tämähän on tosi ihmeellistä. Jeesus ei kirjoittanut yhtään kirjaa. Hän eleli kaukana antiikin kulttuurin keskuksista, jossain Rooman valtakunnan syrjäisessä kolkassa. Hän ei milloinkaan lähtenyt pienestä kotimaastaan, lukuun ottamatta paria lapsuusvuotta Egyptissä, jonne Hänen perheensä joutui pakenemaan Herodes Suuren vainoa. Jeesus ei koskaan nähnyt Roomaa tai Ateenaa, Efesosta tai Antiokiaa.

Miten on selitettävissä Jeesuksen suunnaton vaikutus ihmisi-

siin? Hänen vaikutuksensa laajuus oli tuskin kuviteltavissa Hänen elinaikanaan. Kukapa Hänen aikalaisistaan olisi osannut aavistaa, että mekin tänään paneudumme Hänen elämäänsä.

Jeesus itse tuntui kyllä tietävän, että Hänen elämänsä vaikutus tulee näkymään aina maan ääriin ja kaukaisimpaan tulevaisuuteen asti. Tämä ilmenee monista Hänen puheistaan, esimerkiksi seuraavasta: Kun Maria, Martan ja Lasaruksen sisar, eli Jeesuksen ystäväperheen tytär, voiteli Jeesusta kallisarvoisella tuoksuöljyllä, Jeesus ilmoitti ennalta, että kaukana tulevaisuudessa siitä vielä puhutaan.¹ Jeesus sanoi myös, että Hänen hyvää sanomaansa julistetaan kaikissa maissa ennen kuin koittaa loppu.²

Mutta kuka olisi osannut uskoa sitä todeksi tuolloin? Kuka olisi aavistanut, että Jeesus ei vaivukaan unholaan miljoonien aikalaistensa tavoin?

Jeesus on ilmiö, jonka vaikutukset ulottuvat meihin jokaiseen. Me elämme ajassa jKr, jälkeen Kristuksen. Merkitsemme vuoden kirjaimin A.D., Anno Domini, joka tarkoittaa Herran vuotta. Ajanlaskumme alkaa Jeesuksen syntymästä, vaikka las-kennan aloittanut munkki Dionysius Exiguus³ muutamalla vuodelle erehtyikin. Nykyisin ollaan sitä mieltä, että Jeesus syntyi 6–7 vuotta eKr. Ja olipa Hän syntynyt juuri silloin tai jonain muuna vuonna, tosiasia on, että Hänen syntymänsä on historial-

¹ Matt. 26:13; Joh. 12:1–8.

² Matt. 24:14.

³ Hän eli 500-luvun alkupuoliskolla Roomassa ja ansioitui monella tavointieteessä. Hän selvitteli kronologisia kysymyksiä ja laati nykyisinkin käytössä olevan kristillisen kalenterin korvaamaan sekä vanhan roomalaisen kalenterin että silloisen kristillisen kalenterin, joka alkoi Diokletianuksen vainon ajoista. Sitä vastoin hänen kalenterinsa alkoi Kristuksen syntymästä. Tätä kalenteria on aikain myötä uudistettu esim. lisäämällä karkausvuodet.

linen käännekohta.

Oliko Jeesus oikeasti olemassa?

Virallisena marxilais-leniniläisenä dogmina oli, ettei Jeesusta koskaan ollutkaan.

Minut oli kutsuttu luennoimaan useisiin yliopistoihin entisessä Neuvostoliitossa. Luennoituani Moskovan yliopistossa evankeliumien historiallisuudesta, tuli eräs professori kertomaan, että hänelle oli koulussa opetettu, ettei Jeesusta ole koskaan ollut. Perusteeksi oli esitetty, että Herodes Suuri oli kuollut jo vuonna 4 ennen Kristusta. Tällöin hän ei olisi elänyt Jeesuksen syntymän aikaan eikä siksi olisi voinut vastaanottaa itämaan tietäjiä eikä määrätä lastenmurhaa toteutettavaksi Beethlehemissä eliminoidakseen mahdollisen uuden kuninkaan.⁴

Mikä päätelmien päätelmä! Viittaahan Herodeksen kuolema neljä vuotta ennen ajanlaskumme alkua nimenomaan siihen, että Jeesus on syntynyt ennen vuotta nolla. Päätelmässä ei siis piitata Jeesuksen eikä Herodeksen historiallisuudesta, jota tiedemiehet eivät nykyisin kyseenalaista.⁵ Mistä tämä virheellinen käsitys siis on syntyisin?

Karl Marx oli omaksunut berliiniläiseltä yliopiston opettajalta Bruno Bauerilta (1809–1882) ajatuksen, ettei Jeesusta ole ollut olemassa vaan kyseessä on jonkun 100-luvulla eläneen kristityn mielikuvituksen tuote. Bauer oli radikaalisti kyseenalaistanut Uuden testamentin luotettavuuden. Hän oli mennyt jopa niin pitkälle, että kielsi Jeesuksen historiallisen olemassa-

⁴ Matt. 2:16–23.

⁵ Uuden testamentin ohella mm. juutalainen historiankirjoittaja Flavius Josefus mainitsee sekä Herodes Suuren että Jeesuksen. Tästä lisää luvussa 2 sekä liitteessä.

olon. Koska tällainen teesi ei ollut tieteellisesti pätevä, Bauer joutui menettämään opetuslupansa vuonna 1842. Henkistä vapautta suosiva Karl Marx ärsyynyi tästä ja alkoi kannattaa yhä vankemmin Bauerin näkemyksiä. Tämän myötä vuosikymmenten ajan levisi maailmalla laajasti tieteellisen ateismin nimissä oppi, että Jeesusta ei ole ollut olemassa. Tästä opista tuli dogmi, vaikka sillä ei ollut historiallista pohjaa. Oltiinpa Karl Marxin muista aatteista mitä mieltä hyvänsä, tässä asiassa hän on kuitenkin erehtynyt. Näin näppärästi ei Jeesuksesta pääse.

Kahdenlaiset reaktiot

Hämmästyttävää, että Jeesukseen reagoidaan niin monin eri tavoin. Joidenkin korvassa nimi Jeesus ei kuulosta juuri miltään. Toiset taas pitävät Häntä Jumalan Poikana, jota he tahtovat palvoa ja seurata. Joidenkin mielestä Jeesus on historian suurin valhe, joidenkin mielestä taas elämän tärkein sisältö ja päämäärä.

Mielipiteiden kirjo ja eri kannat tulevat esiin myös markkinoilta löytyvistä Jeesuksesta kertovista kirjoista. Asenne Jeesusta kohtaan kuultaa läpi kaikista niistä. Jopa puolueettomaan tieteellisyyteen pyrkivässä teoksessa voidaan jyrkästi kiistää asioita, joita Raamattu kertoo Jeesuksen elämästä.

Jeesukseen ei todellakaan ole helppo suhtautua puolueettomasti. Hänen edessään on jokaisen valittava puolensa. Monille on Hänen nimensä mainitseminen kiusallista. Jopa kirkon piirissä. On paljon helpompaa puhua yleisesti Jumalasta tai käyttää sanaa Kristus. Mutta Jeesus-sanan sanominen tulee liian lähelle. Se puhuttelee liikaa. Se koskettaa liikaa.

Sivistyneessä yhteiskunnassa puhutaan kaikesta paitsi Jeesuksesta. Häntä ei sovi mainita. Kuten viime vuosisadalla oli tabu puhua seksuaalisuudesta, ovat nyt Jeesus, uskonto ja kuo-

lema tabuja. Vaikka muista aiheista voi nykyään keskustella vapaasti ja rohkeasti, näitä kierretään kuin kissa kuumaa puuroa. Ne saavat ihmiset vaivautuneiksi.

Mutta onko tällainen häpeily ja pyrkimys vaieta Jeesus kuoliaaksi sittenkin merkki siitä, että Hän on meille pohjimmiltaan tärkeä? Paljastaako Jeesuksen nimen mainitsemisen synnyttämä kiusaantunut tunnelma meistä, että sisimmässämme kyllä tiedämme, miten tärkeä Hän meille on? Vaistoammeko sen, että Jeesus puhuttelee meitä?

Kuka Jeesus on?

Pohdimme nyt Jeesusta. Kuka Hän oikeastaan oli? Mitkä ovat historialliset faktat, jotka voimme saada Hänestä selville? Mikä oli Hänen sanomansa? Miksi Hän kiehtoo ja kiinnostaa ihmisiä? Mikä on Jeesuksen elämän merkitys?

Entä miten Jeesuksen kuolema ristillä on ymmärrettävissä? Oliko se hyvän elämän säälittävä ja nolo loppu – vai kuten kristityt väittävät jonkin uuden alku? Onko Jeesus noussut kuolleista?

Näitä kysymyksiä käsittelemme tässä kirjassa. Haastamme sinut kysymään ennakkoluulottomasti ja avoimin mielin: Kuka Jeesus oli? Mitä Hän minulle merkitsee? Näiden kysymysten äärellä on mahdollista saada tuoreesti kokea Jeesuksen tenhoava vetovoima.

MITEN JEEUSTA ON KUVAILTU?

Jeesusta on kuvailtu eri aikoina hyvinkin eri tavoin. Häntä on luonnehdittu laidasta laitaan. Moni on halunnut sulloa Hänet omiin muotteihinsa, tehdä Hänet omien toiveidensa ja mittakaavansa mukaiseksi. Hänet on muunnettu kunkin omaan maail-

mankuvaan sopivaksi. Tällöin kuva Jeesuksesta ei vastaa alkuperäistä vaan kertoo enemmän esittäjästään kuin Jeesuksesta itsestään.

Moni seipitetty hahmo Jeesuksesta on laajalle levinnyt ja totena pidetty. Siksi on tarpeen käsitellä niitä tässä.

Jeesus, vallankumoustaistelija

Kun opiskelijalevottomuudet puhkesivat 1960-luvulla, haluttiin vallankumouksen avulla romuttaa vanha yhteiskuntamalli ja pystyttää uusi. Jeesus kuvattiin tuolloin vallankumouksellisena. Pop-taide-kuva Jeesuksesta muistutti ilmiselvästi kuvaa vallankumoustaistelija Che Quevarasta. Joka paikkaan oli liimailtu julisteita: *"Wanted: Jesus Christ!"*

Jeesus esitettiin vallankumouksellisena, galilealaisena kansannousun sankarina. Se sopi ajan henkeen mainiosti. Jeesus vallankumoustaistelijana, joka puolustaa köyhää kansaa rikkaan kansanosan sortoa vastaan, Jeesus, joka kaataa yhteiskunnan rakenteet ja vastustaa porvarillisuutta ja perinteitä. Jeesuksesta tehtiin aikansa kapinahengen keulakuva.

Jeesus, hippi

Jeesusta on kuvattu myös ensimmäiseksi hipiksi. Tämä jeesushahmo ei saanut yhtä laajaa jalansijaa kuin vallankumousjeesus.

"Rakkautta – ei sota!" Tämä oli kukkaiskansan iskulause hippiliikkeen aikoina. Siinä oli yhtenevyys 1800–1900-lukujen taitteen maalaustaiteeseen, jossa Jeesus kuvattiin lempeänä ja ystävällisenä. Nasareeni-tyylisuunnan taide kuvaa Jeesuksen hellänä, hymyilevänä ja mietteliäänä. Tämä aiempien sukupol-

vien luoma tyylielmä Jeesuksesta sopi hippisukupolven mielenmaisemaan. Nuorekkaalla hippijeesuksella on pitkät, vaaleat kutrit, ja helmat hulmuten Hän viilettää niityillä ja kohdistaa huomionsa lapsiin, eläimiin ja kasveihin. Nuoreen Jeesukseen henkilöityy vapaa kukkaiskansa, joka rauhanomaisesti protestoi vanhempiensa porvarillisuutta ja materialistisuutta vastaan tulien aikalaistensa väärinymmärtämäksi.

Täten Jeesuksesta leivottiin ensimmäinen hipp. John Allegro meni hippijeesuksineen roimasti pidemmälle. Hän väitti ensimmäisten kristittyjen ryhtyneen huumaamaan itseään jollain tiettyllä sienellä ja päässeensä sillä keinoin kokemaan kosmisen matkan, tripin, ja näin kokemaan valaistumisen. Allegro meni aivan äärimmäisyyksin väittäessään, ettei Jeesusta historiallisesti edes ollut, vaan että sana ”jeesus” oli sienihuumekultin koodisana.

Mielettömiltä kuulostavat väitteet saivat silti aikoinaan maailmanlaajuista mediahuomiota, ja niistä keskusteltiin julkisuudessa, kunnes ne ajan mittaan unohdettiin. Kyseessä oli poikkeuksellinen näkemys Jeesuksesta hippinä. Hänet tai Hänen oppilaansa nähtiin tajuntaa laajentavien huumeiden käytön keksijöinä ja aloittajina.

Huumeiden ikävät haittavaikutukset ovat nykyään selvillä, ja siksi on mahdotonta enää yhtään ymmärtää John Allegron lapsekasta huumeiden ihannoitua.⁶ On päivänselvää, että tällaisella ei ole mitään tekemistä todellisen Jeesuksen kanssa.

⁶ John Marco Allegro, *The Sacred Mushroom and the Cross*, Lontoo, 1973.

Kirjassa esitetyt väitteet torjuttiin tiedemaailmassa yleisesti. Tieteellisemmässä Qumranin löytöjä käsittelevässä teoksessaan *Search in the Desert*, Lontoo 1965, Allegro kylläkin esitti, etteivät löydöt kerro suoranaisesti Jeesuksesta vaan valottavat historiallista taustaa eli juutalaisuutta uuden aikakauden kynnyksellä.

Miten luotettava on Jeesusta koskeva aineisto? Miten evankeliumit syntyivät? Entä mitä selviää Qumranin kääreistä ja muista Raamatun ulkopuolisista lähteistä? *Historian ihmeellinen Jeesus* on vankalla asiantuntemuksella ja raikkaalla otteella kirjoitettu kirja, joka käsittelee asioita, joita Jeesuksesta voidaan varmuudella tietää. Sen tarkoitus on oikaista vääriä uskomuksia ja ennakkoluuloja selvällä, kansantajuaisella kielellä.

Roland Werner, s. 1957, on teologian ja filosofian (kielitiede) tohtori sekä evankelisen korkeakoulun, Taborin, kunniaprofessori. Hän on kääntänyt UT:n nykysaksaksi ja julkaissut runsaasti kirjoja.

Guido Baltes, s. 1968, on teologian tohtori ja opettaja Marburgin yliopistossa ja MBS korkeakoulussa. Hän on perehtynyt syvällisesti kristinuskon juutalaisiin juuriin.

Werner ja Baltes kuuluvat Saksan kirkkoon (EKD) sekä Christus-Treff-herätysliikkeeseen sananjulistajina. He esitelmöivät YouTuben Glaubendenken-kanavalla.

